

Suzana KOS

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Izvorni znanstveni rad.
Prihvaćen za tisak 4. 12. 2020.

Život na margini – stranac/Drugi u prozi Petre Hůlove

1. UVOD

Novo tisućljeće donijelo je mnogobrojne promjene na češkoj književnoj sceni. Jedan od trendova u prvom desetljeću 21. stoljeća bilo je okretanje velikim povijesnim temama poput Drugog svjetskog rata, poslijeratnog čišćenja Nijemaca, političkih progona iz staljinističkih godina i razdoblja normalizacije sedamdesetih i osamdesetih. S druge strane, pojavio se niz proznih djela većinom autora mlađe generacije, smještenih u strane prostore i egzotične krajolike. Ova tendencija veže se prvenstveno za generaciju autora i autorica koja je nakon revolucije 1989. godine dobila priliku otisnuti se na daleka putovanja izvan granica vlastite zemlje te na generaciju još mlađih autora za koje je već bilo normalno da dio svog studija ili radnog iskustva obave u inozemstvu. No te proze ne tvore jedinstvenu struju, egzotični i strani prostori u njima funkcioniraju na različite načine – kao atraktivne vanjske kulise, kao predmet spoznaje o drugoj kulturi ili kao karakteristično obilježje postmodernističkog fabuliranja (Fialová 2014: 351).

U srednjoeuropske i zapadnoeuropske prostore svoju prozu smještaju Jaroslav Rudiš (*Nebe pod Berlinem* [*Nebo pod Berlinom*], 2002) i Magdaléna Platzová (*Recyklovaný muž* [*Reciklirani muškarac*], 2008). Od egzotičnih prostora koji se često pojavljuju u češkoj književnoj produkciji prvog desetljeća 21. stoljeća nailazimo na Južnu Ameriku u djelima hispanistice Markéte Pilátové (*Žluté oči vedou domů* [*Žute oči vode kući*], 2007, *Má nejmilejší kniha* [*Moja najdraža knjiga*], 2009) koja u svojim romanima osim toposa Latinske Amerike koristi i elemente za nju karakterističnog magičnog realizma, te Hane Andronikove (*Nebe nemá dno* [*Nebo nema dno*], 2010).

Prostor srednje Azije i svijet bivših sovjetskih republika i Afganistana u češku suvremenu književnost dovode Bára Gregorová (*Kámen – hora – písmo* [*Kamen – planina – pismo*], 2008) i Petra Procházková (*Frišta* [*Frešta*], 2004). Od autora mlađe generacije koji radnju svojih romana smještaju u nepoznate i surove azijske predjele valja istaknuti i Martina Ryšavog (*Cesty na Sibir* [*Putovanja u Sibir*], 2008) i Petru Hůlovu (*Paměť mojí babičce* [*Sve ovo pripada meni*], 2002; *Stanice Tajga* [*Postaja Tajga*], 2008), čiji će romani biti u fokusu ovoga rada. Izmještanje iz do-

maće sredine u prozi ovih autora i autorica otvara mnogobrojna aktualna pitanja o vlastitom identitetu, položaju stranca u drugačijoj sredini i prednostima i nedostacima multikulturalnog društva. Ta pitanja dalje meandriraju u složeno razmatranje odnosa sebe i Drugog unutar stranog, ali i vlastitog društva.

2. STRANAC/DRUGI. SUDAR KULTURA

Anđelko Milardović u svojoj studiji *Stranac i društvo* (2013) ističe složenost fenomena i problematike stranca koji su poznati od samog postanka društva te se njima zbog njihove kompleksnosti bave različite grane društveno-humanističkih znanosti – filozofija, sociologija, kulturna (socijalna) antropologija, kulturologija, semiotika, pravo, psihologija. Stoga su za istraživanje stranaca potrebna interdisciplinarna/multidisciplinarna znanja (Milardović 2013: 19).

Otkad su ljudi počeli živjeti zajedno u grupama, kulturama ili društvima, diferenciranje od Drugog bilo je od presudne važnosti. Razlikovanje od Drugih osiguravalo je koherenciju unutar grupe te omogućavalo vanjsku diferencijaciju od drugih grupa. U procesu identifikacije i konstrukcije vlastitog Ja, svako društvo i razdoblje generiralo je svoje vlastite predodžbe o stranom kao egzemplarne, proturječne i suprotne slike (Albrecht 2007: 326).

Odnos prema strancu zapravo je odnos prema Drugome koji predstavlja “tek znakovnu/simboličku oznaku, kao pokušaj određenja biti i sadržaja nama nasuprot stojećeg identiteta. On je proizvod socijalne konstrukcije” (Milardović 2013: 155). Razlika između nas i Drugih temelji se prvenstveno na jeziku i kulturi pa se tako i odnos prema nama i Drugima temelji na identitetu i istovjetnosti, tj. na razlici i Drugosti.

Stranac je onaj koji stoji na razmeđu dvije kulture od najstarijih vremena sve do današnjeg globaliziranog društva. Pokušavajući se uključiti u novo društvo, stranac prekida identitetske odnose, živi negdje između, u limbu, zapravo nigdje (Milardović 2013: 40–41). Bez obzira na razloge zbog kojih se zatekao u nekom društvu, kao pripadnik strane kulture, on nužno sa sobom donosi drugačije socijalno-kulturno nasljeđe, svoj osobni i kulturni identitet. Često ostaje zarobljen u vlastitog kulturi zbog nemogućnosti da se

probije u krug domicilne kulture. Iz tog razloga stranac često ostaje na marginama društva, socijalni je rubnik (Milardović 2013: 41). Milardović naglašava da stranac ne mora nužno pripadati stranoj kulturi, već može biti i pripadnik domaće kulture ako se takvim osjeća, može biti u nama, naš nepoznati *alter ego* potisnut duboko u našoj intimi, s kojim se borimo i kojeg pokušavamo prevladati. Ovaj tip stranca prema njemu je i najkompleksniji tip stranca/Drugog na kojeg upućuje Julija Kristeva u studiji *Strangers to Ourselves (Strani samima sebi)*.

Upoznavanjem s domicilnom kulturom i jezikom stranac ulazi u različite interakcije koje se razvijaju u pozitivnom ili negativnom ozračju, tj. nailazi na prihvaćanje ili neprihvatanje. Ono se temelji na kulturi odnosa prema Drugome (Milardović 2013: 41). Za strance se često vežu predrasude zasnovane na stereotipima koji “ne izražavaju bit svojih predmeta, oni nisu ni istiniti ni lažni, to su društveni konstrukti, krajnje okamenjene točke u tvorbi identiteta, predodžbe i slike o vlastitome (autostereotipi) i tuđem (heterostereotipi)” (Oraić Tolić 2006: 7). Stereotipi spadaju u najosnovnije oblike tvorbe identiteta i ponašaju se kao neka vrsta tuđeg iskustva nužnog za konstruiranje samorazumijevanja. Može ih se shvatiti i kao neku vrstu predznanja za koje često ne znamo odakle potječe (Fehér : 60).

U suvremenim raspravama o strancu/Drugom ističe se njegova važnost za konstrukciju vlastitog identiteta i kulture, on nikada ne može biti konačan bez svoje razlike, bez odnosa prema stranom/Drugom. Kultura je tako rezultat vlastitog razvoja, ali i međudjelovanja s drugim kulturama u sadašnjosti i prošlosti (usp. Zlomislčić, Zeman 1999: 5 –37).

Shvaćanje i promatranje fenomena kulture svojstveno laičkom svijetu temeljeno na veličanju vlastite kulture spram drugih nazivamo etnocentrizmom (Piskač, Sršen 2015: 201). Radi se o specifičnom pogledu na kulturu koji je definirao darvinist W. G. Sumner, a “čiji su kriteriji dobroga, naprednoga i uopće pozitivnoga, isključivo derivirani iz vrednota vlastite grupe” (Mesić 2006: 277). Suprotno etnocentrizmu, akademska zajednica prigrlila je princip kulturnog relativizma, tj. promatranje dijela kulture sa stajališta te kulture.

U mnogim slučajevima različite kulture isprepliću se unutar istog društva, tj. mnoge zajednice različitog kulturnog habitusa prisiljene su ili su odlučile živjeti na istom mjestu. Na takvim mjestima često je jedna zajednica po broju pripadnika veća pa se manjinska zajednica mora prilagoditi njezinom načinu života. U pravilu se ovdje radi o novoj zajednici koja svoje običaje i vjerovanja mora prilagoditi dominantnoj kulturi domicilnog stanovništva. U takvim okolnostima dolazi do izražaja problematika prilagodbe (Piskač, Sršen 2015: 202).

3. MULTIKULTURALNI SVJETOVI PETRE HŮLOVE

U radu Petre Hůlove razlikujemo dvije tendencije – prozu situiranu u domaće češko okruženje u kojem se prvenstveno propituju unutarnji, intimni svjetovi junaka (npr. *Přes matný sklo [Kroz mutno staklo]* iz 2004. te *Umělohmotný třípokoj [Plastični trosobnjak]* iz 2006), te više spomenute narativne proze inspirirane egzotičnim prostorima i interkulturalnom komunikacijom.

U trima proznim djelima Petre Hůlove kojima ćemo se baviti u ovome radu stranac/Drugi problematiziran je na različite načine – od autsajdera kao stranca/Drugog unutar vlastite kulture (*Sve ovo pripada meni*) do stranca/Drugog kao migranta, nomada koji upada u neeuropsku kulturu (*Cirkus Les Mémoires, Postaja Tajga*)¹, s time da su često u istoj prozi prisutne različite varijante problematike stranog/Drugog koje se nalaze unutar ovog spektra. Sva ova prozna djela, bez obzira na topos u koji su smještena, prikazuju probleme tranzicijskih društava na granici tradicije i novih vrijednosti, u kojima su, bez obzira na stupanj razvoja, prisutni stereotipi o tuđem, stranom, Drugom.

3.1. Stranac/Drugi kao autsajder – *Sve ovo pripada meni*

Radnja prvijenca Petre Hůlove *Sve ovo pripada meni* smještena je u egzotični prostor mongolske stepe i glavni mongolski grad Ulanbator, koji simbolički predstavljaju konflikt između starih i novih društvenih vrijednosti u tranzicijskim društvima, svijet tradicije i svijet moderne urbane sredine. Tradiciju u romanu predstavlja obiteljski šator, a nove vrijednosti Grad. Iako je društvena stvarnost u mongolskome društvu drugačija od one u zapadnim društvima, različiti oblici nasilja, poljuljane vrijednosti i stav društva prema Drugome, različite i nepoznatome, predstavljaju svakodnevne pojave i u novim sustavima, nastalima devedesetih u kojima se s jedne strane obnavljaju tradicionalne vrijednosti, dok se istovremeno pod utjecajem globalizacije pojavljuju nove. Glavni likovi ove proze su žene, čime je još više naglašen odnos prema strancu, drugačijem, različitom. U romanu svoje priče iznosi pet žena iz iste obitelji pa roman možemo nazvati i ženskom kronikom.

¹ Petra Hůlová je i radnje svojih kasnijih romana smještala u egzotične prostore te se nastavila baviti problemom tranzicijskih društava i migracija. Roman *Strážci občanského dobra (Čuvari općeg dobra)* iz 2010. distopijska je proza u kojoj obrađuje “idealnu socijalističku budućnost” u zatvorenom vijetnamskom društvu. U romanu *Čechy, země zaslíbená (Češka, obećana zemlja)* iz 2012. obrađuje problem socijalne degradacije ekonomskih imigranata (Ukrajincima) u Češkoj.

U primitivnom patrijarhalnom svijetu mongolske provincije svaka različitost, odstupanje od dobro poznatih uloga i mjerila rezultira prezirom i odbacivanjem. U ovom romanu dva ženska lika, dominantna pripovjedačica Dzaja i njezina sestra Nara, od samog rođenja predmetom su ismijavanja i marginalizacije zbog svoje fizičke različitosti, a prezir okoline prema njima rezultat je šireg društveno-političkog problema i predrasuda prema pripadnicima drugih kultura. Prostirući se između Rusije i Kine, Mongolija je prostor na kojem su se sjekli trgovački putovi, sretale različite kulture i otvarale prilike za interkulturalnu komunikaciju. No istovremeno, to je i područje na kojem je dolazilo do političkih konflikata između susjednih naroda, što je doprinijelo razvoju predrasuda i antipatije prema onima koji dolaze "izvana". Iako obje junakinje imaju zajedničku majku, Mongolku, jedna je plod zabranjene ljubavi njezine majke s Kinezom, a druga silovanja od strane ruskog trgovačkog putnika. Od djetinjstva se fizički razlikuju od svoje okoline i kao takve ne nalaze svoje mjesto u granicama tradicionalnog obiteljskog ognjišta. Njihove sudbine od samog početka određuje njihova vidljiva različitost od ostatka obitelji, posebice od dviju savršenih, čistokrvnih mongolskih sestara. Odbačene od vlastite obitelji, prisiljene su napustiti stepu i sretniju sudbinu potražiti u Gradu, kao opreci i antipodu tradiciji.

Svoje fizičke različitosti obje su svjesne od najranijeg djetinjstva. Dzaja na sebi primjećuje svoje "čudne" oči i sitan stas, zbog kojih izgleda kao jedna od "njih", Kineza, koji su "lažljivci i nitko im ovdje ne vjeruje" (Hůlová 2002: 9), dok Nara pak oduvijek ima suviše plavu kosu:

Tu boju stepskog pijeska u koji zapada sunce, taj topli smeđi odsjaj njezine kose nitko osim mene nije zavolio (...) I meni i Nari bilo je jasno da nešto nije kako valja jer je normalna kosa crna kao noć, crna kao rep naše Magi koju su svi oduvijek voljeli. (Hůlová 2002: 30)

Njihova različitost povezuje ih i cijeli život bit će najprisnije članice obitelji, gradeći svoju povezanost na odvojenosti od kruga obitelji u kojem se vrijednost i ljepota mjere usklađenošću s tradicionalnim idealima mongolske čistokrvnosti koju je predstavljala najstarija sestra Magi, koja je zbog svoje fizičke vanjštine nailazila na bezrezervnu podršku i oca i majke. Takvom idealu ljepote stoga teže i Dzaja i Nara, omalovažavajući sebe kao antipode uvriježenom vrijednosnom modelu ljepote. Stoga su djevojčice, prvenstveno Dzaja, fascinirane majčinom mladom sestrom Šarceceg – Žutim Cvijetom, ženom iz Grada koji predstavlja daleko i nepoznato, novi, uzbudljivi život:

Žuti Cvijet nije bila kao ostale odrasle žene. Na primjer, s mamom se uopće nije mogla usporediti. Više je govorila, više se smijala i više razmišljala. Bar sam imala takav osjećaj jer je uvijek bila puna raznih ideja, zanimalo ju je mnogo stvari i nikad nisam od nje doživjela ono tupo kimanje glavom kojim je na moja

pitanja odgovarala mama. Uvijek sam imala osjećaj da me sluša i to je za mene bila novost. Od prvoga trenutka to sam jako cijenila. Možda je upravo to njezino pažljivo slušanje bilo ono što me na njoj tako privlačilo jer u Grad nisam htjela samo zbog velikih ulica i osvijetljenih izloga, već i zbog nje. (Hůlová 2002: 42)

Već kao šesnaestogodišnjakinja Dzaja uočava ne samo fizičku, već i društvenu i psihološku razliku između vlastite majke i njezine sestre. Šarceceg odstupa od tradicionalne sredine u kojoj je Dzaja odrasla i ne uklapa se u stereotipne modele koje je kroz svoje ženske pretke upoznala. Kao takva, ni ona nije mogla ostati u zajednici koja ne poštuje pravo na različitost. Njezina svjetonazorska različitost izmjestila ju je iz obiteljskoga kruga u prostor različitosti koji reprezentira Grad, jednako kao što je Dzajinom i Narinom odlasku iz obiteljskoga šatora doprinijela njihova fizionomija.

No dok Nara odlaskom u Grad gotovo u potpunosti prekida odnose sa svojom obitelji i tradicijom, u potpunosti preuzima njegove običaje, mijenja svoju fizičku vanjštinu usvajajući način oblačenja, prigrljuje novitete koje moderni Grad nudi i time produbljuje jaz između vrijednosti s kojima je odrastala i onih koje je s vremenom u novoj sredini usvojila, Dzaja se s novim životom ne miri i uporno pokušava zaslužiti priznanje vlastite obitelji. Iako su obje od djetinjstva pozicionirane na marginama obiteljskog kruga zbog svoje različitosti, Nara u konačnici tu različitost prihvaća, osjećajući se manje strancem u sredini u kojoj se ta različitost može utopiti u mješavini kultura, u drugim "drugostima", dok Dzaja zapinje u prostoru između novog i starog, u limbu između tradicionalnog i modernog. Na taj način ona predstavlja dvostrukog stranca – od obiteljskog kruga dijeli je njezina fizička različitost, a od Grada nemogućnost da se oslobodi usađenih stereotipa i u potpunosti prihvati nove modele ponašanja. U osvještenijem i liberalnijem prostoru Grada ona ne realizira svoja očekivanja i doživljava razočaranje obećanim "boljim životom":

A ja sam svaki dan viđala ljude koji su bili nesretni (...) nisu to samo Mongoli koji ostanu bez djeteta, piju i obični ljudi kojima ništa ne nedostaje, koji imaju obitelji, svoju sobu u stambenoj zgradi i žive u Gradu. (Hůlová 2002: 43)

Kao suprotnost Dzaji i Nari u obitelji funkcionira najmlađa sestra Ojuna, majčina ljubimica koja odlučuje ostati u zatvorenome krugu i sigurnosti koju joj pruža izolirano okruženje. Ona jedina u potpunosti i pripada krugu oko obiteljskoga šatora, njezino je porijeklo jasno i ona kao takva nema potrebe propitivati zadana tradicionalna pravila ni vlastiti identitet. Njezin život odvija se prema zacrtanoj šablوني iz koje niti u jednom trenutku ne izlazi – ostaje uz svoje roditelje do njihovih posljednjih trenutaka, sama odgaja troje djece na koje prenosi pravila ponašanja koja je naslijedila. Istovremeno, njezin život lišen je velikih osjećaja, smiren i monoton poput stepe s kojom

je srasla. Ojuna ne oprašta nikakvu različitost jer je ne razumije – svojim sestrama predbacuje njihovo porijeklo, ali i njihove životne izbore koji ga potvrđuju. Jednako kao njezina majka Alta, potvrdom vlastite vrijednosti smatra jedino tradicionalni brak kojim produljuje čistokrvnu, plemenitu lozu.

Dzajina kapitulacija i povratak iz Grada u šator svoje mlađe sestre Ojune primjer su prevlasti tradicionalnih principa. Iako se sve vrijeme predomišlja između sela i grada, od kojih selo sputava svojim čvrstim zastarjelim pravilima, dok je Grad pun stranaca, primamljiv, ali opasan, spoznaja da joj na kraju života poslušnost otkazuje i vlastita kći u kojoj je tražila potvrdu svoje vrijednosti tjera je natrag u obiteljski krug. Njezina kći Dologorma pak u potpunosti je produkt Grada, gotovo potpuno nesvjesna da postoji drugačiji način života koji nudi stepa u kojoj se osjeća kao stranac. Za razliku od Dzaje, njezine uspomene pripadaju Gradu, a stepa je samo ogromno, besmisleno prostranstvo.

Dzaja bira sudbinu jednaku onoj njezine bake i majke Alte koje kao starice postaju predmet podsmijeha mlađih generacija. Dzaja tako ostaje negdje na pola puta, između Nare, koja je prihvatila Grad, i Ojune, koja slijepo vjeruje u tradiciju bez trunke (samo)propitivanja. Dzaja zato istovremeno propituje i jedno i drugo, kreće se u nejasnome tranzicijskom prostoru u kojemu nema uporišta. Ona je i primjer stranca “u nama” kojeg ne uspijeva pobijediti i koji je na kraju vraća na marginalnu poziciju s koje je krenula.

Alice Jedličková smatra da naglašena razlika između sela i Grada u ovom romanu ne ukazuje samo na njihovu etičku različitost, već pokazuje i kako se promjenom sredine, a time i sustava vrijednosti, gubi izvorni identitet utemeljen na jasnim pravilima, dok istovremeno nova moderna sredina utemeljena na mehanizmima “konzumerističkog siromaštva” ne pruža šansu za stvaranje novog identiteta (Jedličková 2014: 414). Takva polovično modernizirana društva zapravo oslabljuju tradicionalne zadanosti kao izvor sigurnosti, a ne nude nove jasne vrijednosti, što posljedično katapultira pojedinca na poziciju socijalnog rubnika, čovjeka na margini.

3.2. Stranac/Drugi kao imigrant – *Cirkus Les Mémoires*

Treći roman Petre Hůlove najmultikulturalniji je od svih njezinih romana već samim time što je inicijalna radnja smještena u sinonim za različitost, megalopolis koji zbog svojih razmjera može apsorbirati Drugo i drugačije i učiniti ga “svojim”. New York i njegove četvrti mjesto su na kojem sreću traže imigranti iz svih krajeva svijeta². Sam naslov romana

Cirkus Les Mémoires zapravo je metafora grada, ali i zemlje, izgrađenih na različitim kulturama i romantičnim idealima pravедnosti i jednakosti:

Svi ti prognjeni umjetnici kojima su u njihovim zemljama bile vezane ruke, ljudi svih boja i vjerskih skupina, za vrijeme predstave svi su sami i na svoj način pretvarali san o zajedništvu u stvarni doživljaj. Koliko li se mogućnosti otvara kada se ljudi prime za ruke umjesto da ih jedni drugima režu i kada prisegnu na nenasilje. (...) *Les Mémoires* je trebao biti sjećanje na vremena kada polovice podijeljenog svijeta nisu gađale jedna drugu raketama, i to je trebalo vidjeti što više ljudi. Trebali su povjerovati u prvotno društvo zajedno s Jacquesom i u to da se osjećaji uzajamne bliskosti mogu naučiti. Tolerancija i poštivanje. (Hůlová 2005: 114)

Romantične ideje cirkusa i ideje Amerike kao mjesta u kojem se poštuje različitost vjerovanja, kultura i naroda, ljudskog zajedništva i razumijevanja, u konačnici ostaju nerealizirane utopije koje se, kao i sam cirkus u romanu, raspadaju i padaju u zaborav. Likovi romana tako na kraju ostaju “stranci u cirkusu koji je ovdje stran” (Hůlová 2005: 103).

Upravo uspomene glavnih likova daju romanu egzotičan ton koji ga povezuje s drugim dvama romanima kojima se bavimo u ovom radu. Neplanirani, gotovo sudbinski susret Ramida, imigranta iz nedefinirane bliskoistočne zemlje, i Čehinje Tereze, koji u njima potiče propitivanje vlastitih identiteta, povremeno izmješta priču iz obećane zemlje u pustinjске azijske krajolike i srednjoeuropsku metropolu. Oboje su druga generacija imigranata u svojim širim obiteljima. Priče njih dvoje i njihovih rođaka koji ih u Americi dočekuju kao polazne točke od kojih kreću u vlastito osvajanje “američkog sna” čine četiri pripovjedne linije u romanu. Radnja se odvija na više vremenskih razina, ovisno o razdoblju u kojem pojedini likovi stižu na obećano američko tlo. Njihovi motivi za napuštanje vlastite zemlje se razlikuju – Ramid u Ameriku dolazi u potrazi za ženom svog života, njegov stric Charil kako bi postao mađioničar svjetskog glasa, Tereza u želji da izda knjigu fotografija i u potpunosti ostvari svoje umjetničke potencijale, a njezin stric Rudolf četrdeset godina ranije bježi od komunističkog režima u rodnoj Čehoslovačkoj.

Iskustvo tranzicije u novi kulturni prostor pripadnici različitih generacija imigranata proživljavaju na različite načine upravo zbog različitih motiva koji su ih doveli u Novi svijet, no ono s čime se svi susreću, bez obzira na vrijeme u koje su tamo stigli, jest nepromjenjivi odnos većinske američke kulture prema različitosti. Rudolf po dolasku često sluša da je “glup zato što je s Istoka, tamo je komunizam i ljudi su navikli da ih netko vodi za ruku”, četrdeset godina

² U prostor multikulturalnog New Yorka svoje romane iz 1990-ih godina smještala je i spisateljica nešto starije generacije, Iva Pekárková (*Dej mi ty prachy [Daj mi tu lovu], Gang zjizvených*

[*Geng ljudi s ožiljkom*]). Topos megalopolisa i u njezinoj prozi služio je kao metafora nemogućnosti očuvanja individualnih različitosti u kaosu različitih jezika i kultura.

kasnije Tereza će od slučajnog poznanika čuti da u Prag odlaze samo seljačine i biznismeni zbog jeftinog piva i lakih djevojaka. Charil će svoje prave motive skrivati iza etikete “progonjenog umjetnika” kako ga ne bi smatrali “tupanom iz siromašne zemlje”, a Ramid osjeća da svoju zemlju u tuđini treba braniti od napada, i to najviše onih koji su dobronamjerni.

U pozadini priča došljaka pratimo i odnos starosjedilaca prema pridošlicama. Netrpeljivost prema došljacima, ali i drugim domaćim etnički različitim skupinama najsnažnije je prisutna u liku Charilova tasta Jimmyja, ponosnog čistokrvnog Anglosaksonca čiji su preci u Ameriku stigli u 17. stoljeću. On sam svjedok je lokalnih i globalnih migracija koji njegovu sredinu mijenjaju do neprepoznatljivosti i s time se ne miri:

O alkoholnim demonima ni ona ni majka nisu imale pojma. O Jimmyjevim planovima koje je počeo sanjati u dobroj bijeloj četvrti u kući svoga oca, a sad je živio u getu imigrantskih spodoba i crnačke gamadi, a da se cijeli život nije maknuo iz svoje ulice. Sve dobre bijele obitelji postepeno su se pakirale i odlazile, a on je ostao s Elen i Mary, otvorio dućan i vjerovao da će opet biti kao prije, samo treba izdržati (...) I Jimmy je mogao nestati. Otići prije no što su cijene kuća počele padati i uredne obitelji počele se masovno pakirati. Mogao je... Ali on nije bio crnac koji odlazi tamo gdje mu je ugodno. Ne rade, kritiziraju bijelce i ne mare za sutra. To su oni. Crnci i banda onih koji navaljuju ovamo iz zemalja u kojima im ne ide. Pa se guraju ovamo kao za prostrti stol i hoće bez rada doći na gotovo. I zbog takvih bi on trebao otići iz svoje kuće? (Hůlová, 2005: 122–123)

Ironično, upravo će se za jednoga takvog udati njegova jedinica i u konačnici će zbog njega morati otići iz svoje četvrti kad se u njegov dom useli i Charilov nećak Ramid. Svoje unuke Jimmy smatra propagandama, s iznimkom nuke Nile na kojoj se previše ne vidi njezino miješano porijeklo koje ona šminkom pokušava što više sakriti. Ona sama prezire svog oca i srami se njegovih korijena, negirajući tako dio svog identiteta u uvjerenju da u Americi uspjeti mogu samo svjetloputi. Nila je s jedne strane produkt masovne američke kulture svog vremena koja preferira holivudski stereotip ljepote, a s druge strane društvenih stereotipa zbog kojih jedinu šansu za odlazak iz Bronxa vidi u prešućivanju i potiranju svoje povezanosti s Drugima i različitima.

Iako se na prvi pogled razlozi emigracije protagonista čine motivirani različitim čimbenicima, likovi u ovom romanu dijele intrinzične motive koji ih tjeraju na odlazak u nepoznatu zemlju na drugi kraj svijeta. U ovom romanu riječ je o potrazi za unutarnjim ispunjenjem i priznanjem. U svojim rodnim zemljama i njihovim tradicijama osjećaju se sputano. I Charilu i Ramidu već su dogovoreni brakovi, Rudolf ostatak života ne želi provesti kao službenik u svojoj kancelariji, a Terezi se njezin rodni grad čini “tako prokleta malen. Kao da je tamo stalno udarala laktovima u zidove” (Hůlová 2005: 164).

Zbog toga svi četvero postaju izopćenici u vlastitoj zemlji, izdajcima koji su ne okrenuvši se ostavili iza sebe svoje obitelji. Oni su tako dvostruki stranci – stranci u zemlji u kojoj njihovi osobni identiteti nisu nailazili na prihvaćanje, a s druge strane stranci u novoj domovini koja ih tretira kao Druge i različite i nerijetko u njima vidi prijetnju. Svatko od njih pokušava se asimilirati na drugačiji način i više ili manje uspješno, ali tek u trenutku kad postaju svjesni da se njihovi snovi ne ostvaruju ni u sredini koja je izgrađena na principima slobode i individualizma. U konačnici, postaju svjesni koliko je “obećani Zapad” surov, nesolidaran i hladan.

I oni, kao i protagonistica prethodnog romana, zapinju u prostoru između, limbu između Istoka i Zapada, od kojih im je prvi sve više stran, a drugi sve manje privlačan. Ramid će proputovati Ameriku uzduž i poprijeko u potrazi za mjestom na kojem će se skrasiti, osjećati kao kod kuće. No upravo suprotno, na tim putovanjima samo će uvidjeti da u zemlji u koju je stigao s predodžbama iz filmova koje je sa svojim prijateljima gledao u svojem rodnom gradu ne nudi ništa ni onima koji su se u njoj rodili s “pravom” bojom kože. Na tim putovanjima Ramid ponovo otkriva ljubav prema svojoj domovini, ponos na vrijednosti s kojima je odrastao i na svoje ljude. Snovi zbog kojih je krenuo na putovanje postepeno blijede, a svrha njegova dolaska postaje sve nejasnija:

Samo ponekad sjetio bi se toga što je zapravo u ovoj zemlji tražio, ali to su isprva bili samo trenuci koji su umirali istom brzinom s kojom su mu prošli kroz glavu (...) Na ovom je mjestu zaglavio slučajno i ništa ga ovdje ne čeka. Ništa od onog zbog čega je s Nebrakom odlazio u kino, a moralo se dogoditi tu negdje... (Hůlová 2005: 230–231)

Osjećaj razočaranja, nepripadanja i samoće proživljava i Tereza – shvaća da zapravo nigdje ne pripada, da je izgubila dom u potrazi za mjestom na kojem će joj se ostvariti snovi, a na tom je stranom mjestu i ona sama sebi strana. Planovi s kojima je optimistično krenula u avanturu života počinju joj izgledati smiješni i od njih s vremenom odustaje, spremna zadovoljiti se pukom činjenicom da uspijeva preživjeti u gradu u kojem je “čovjek zahvalan i na nekome s kime se može malo normalno porazgovarati” (Hůlová 2005: 233)

3.3. Sudar kultura – *Postaja tajga*

Radnja romana *Postaja tajga* smještena je u područje Sibira i odvija se na dvije vremenske razine i kroz četiri pripovjedne linije. Prva pripovjedna linija prati lik Danca Hablunda Dorana koji godinu dana nakon završetka Drugog svjetskog rata odlazi u mjesto Charyň u sibirskoj tajgi snimati film o tamošnjim stanovnicima, druga danskog antropologa Erseka koji šezdesetak godina kasnije dolazi u Sibir u potrazi za

nestalim Hablundom, treća pripovjedna linija prati vlakovođu Fedoreka koji zbog prirode svog posla dolazi u kontakt s raznim predjelima i stanovnicima duž transsibirske pruge, a posljednja, četvrta, Hablundovu ženu Mariane i u romanu funkcionira kao svojevrsna dopuna Hablundovoj liniji, tj. ispunjava prazna mjesta, "nadopisuje" njegov život u Kopenhagenu prije no što se uputio na putovanje u Sibir. Sraz dviju kultura, svijeta moderne Europe i zabačenog sibirskog sela, promatramo u različitim razdobljima povijesnog razvoja, u drugoj polovini 1940-ih godina te šezdesetak godina kasnije, početkom 21. stoljeća, koja svjedoče o ukotvljenosti ideja i predrasuda o strancima.

Dva protagonista Hablund i Erške svoju poziciju stranca biraju svjesno i dobrovoljno, iako su im motivi različiti. Hablunda na odlazak u nepoznato vodi želja za ispunjenjem:

Kao da je očekivao da će tamo negdje dobiti mogućnost. Ne buditi se svakog jutra do kraja života u pidžami s pogledom na onaj isti dražesni luster i s perspektivom odlaska na posao koji ga je zamario i zabavljao upravo u onom omjeru da bi ga mogao nazvati dosadnim. Nešto će iz te daljine donijeti natrag. (Hůlová 2008: 8)

Kako bi bio shvaćen kao prijatelj u stranoj sredini, pohađa tečaj ruskog i čita ruske klasike, proučava stručne članke o komunikaciji s ljudima iz udaljenih krajeva. U rodnom Kopenhagenu ostavlja suprugu Mariane i odlazi u nepoznato.

Već na samom Hablundovom dolasku u Charyň vidljiva je njegova dijametralno suprotna percepcija događaja u odnosu na lokalno stanovništvo:

Buro Kavaryč nikad nije vidio nekog sličnog Hablundu. Bio je najbolji hodač u selu i svoj ranac za put u tajgu uvijek bi spremio u tren. Kada je grupa muškaraca odlazila u lov ili su u tajgi dobili zadatak odozgo, hodač bi tamo i natrag s vijestima i hranom kad bi bilo potrebno. Pa s koferima koji se ne mogu nositi na leđima ili u naručju hodaju samo mala djeca (...) A upravo takve kofere imao je Hablund. Sjedio je na svojim zavežljajima i vjerojatno čekao da zapuše veliki duh tajge i odveze ga pod krov kao automobil. Nacerio se. Hablund je to primijetio. Primijetio je muškarca koji mu se smiješi pa mu je prijateljski mahnuo. Ipak govori ruski, a stranca koji govori domaćim jezikom odmah na početku čeka otvoreno naručje. (Hůlová 2008: 10–11)

Hablundova percepcija određena je njegovom pripadnošću naprednoj europskoj kulturi u kojoj vladaju određena pravila ponašanja i etikete. Njegovo obrazovanje i otvorenost prema novom i različitim nalažu mu da se pokuša prilagoditi i poštivati pravila zajednice u kojoj se kao manjinac našao. Kako bi se što bolje asimilirao, Hablund prigrljuje običaje tamošnjih stanovnika, čak i one koje ne razumije i koji mu izazivaju nelagodu, no ne uspijeva zadobiti njihovo povjerenje.

U susretu civiliziranog Europljanina s "primitivnim" svijetom sibirske tajge od samog početka suda-

raju se dijametralno suprotna vjerovanja, svjetonazori i principi. Upravo zbog svoje široke kulturne pozadine, Hablund u tom sudaru u konačnici počinje prepoznavati ljepotu u jednostavnom životu primitivne sibirske zajednice, otkriva nepoznate, divlje dijelove sebe, vlastitu iskonsku bit: "Kao da se moja danska duša pretvara u sovjetsku, pomislio je. Tako prostranu, da u njoj ima puno mjesta za velikodušnost..." (Hůlová 2008: 199).

Ali zatvorena zajednica zabačenog sela u sibirskoj tajgi na svakog stranca gleda kao na sumnjivca, tako vlastitu kulturu tumači i Taňa, sibirski imigrantica u Kopenhagenu:

Čekaju na bilo kakvu njegovu pogrešku kako bi ga mogli sami pred sobom poniziti. Zašto? Zato što ga se boje. Zato što ne znaju tko je on (...) Otkud je došao i što ga je tamo dovelo. Nitko tamo ni slučajno neće povjerovati njegovim pričama. Kod nas u selu to zove-mo *čečeka*. Doslovce priče stranca. To znači budalaštine. (Hůlová 2008: 171)

Erške, koji u Sibir odlazi rasvijetliti Hablundov nestanak, ali i prikupiti građu za svoj doktorski rad, također se za put priprema savjesno, oslanjajući se na svoje stručno antropološko znanje koje mu omogućava emocionalnu distanciranost i oprez u odnosu s lokalnim stanovništvom. Ni on, šezdesetak godina kasnije, ne nailazi na njihovo prihvaćanje. Vremenski odmak i razvojna dostignuća koja su djelomično zahvatila i zabita prostranstva tajge nimalo nisu oslabila negativne predrasude i nepovjerenje prema strancima.

Razlog za to može se objasniti činjenicom da je sredina u koju dvojica Europljana dolaze u svojim korijenima izgrađena na suprotnostima. Stanovnici Charyňa, sela nastalog u vrijeme sovjetske kolonizacije Sibira i sami su na tom prostoru viđeni kao stranci prema kojima starosjedioci iz susjednog sela Čevapike, nazivani "řepáci"³, pripisuju negativne osobine jer nasilno, nepozvani upadaju u prostor u kojem je stoljećima obitavalo samo jedno pleme. Stanovnici Charyňa umjetno su nastanjeni na područje starosjedičkog plemena Kara – kao što Danac nepozvan upada u prostor Charyňa, tako su i Charynjani nepozvano upali u prostor tajge koji su nastanjivali starosjedioci. Dvije različite zajednice prisiljene su dijeliti isti životni prostor "odozgo" jer tako propisuju sovjetski zakoni. Ta dva naselja predstavljaju novo i staro unutar društva koje dijeli povijest, vjerovanja i jednako nepovjerenje prema onome tko dolazi izvana, dok istovremeno međusobno jedni prema drugima gaje mnogobrojne predrasude – za Charynjane su stanovnici Čevapike zaostali, "druga sorta ljudi na nižem stupnju" (Hůlová 2008: 29), dok starosjedioci sovjetske doseljenike smatraju napuhanim nezalicama.

³ Češ. řepa – repa. Taj pogrdni naziv sovjetski doseljenici daju starosjediocima koji se bave uzgojem i obradom repe.

U ovom slučaju doseljeno stanovništvo nametnulo je svoja pravila domicilnoj zajednici koja je polako, kuhajući se kao žaba na tihoj vatri, prihvatila svoju inferiornu poziciju:

Neki pametnjakovići mislili su da će Rusi i Kari živjeti zajedno. Jedna kuća ovih, druga kuća onih. I da će Kari slušati i obrazovati se.

Ali vi niste htjeli živjeti u kućama, a mi smo vas tjerali. Mi... Nitko ne zna tko je tko. Ne znaš to ni sam... Rus, Tatar, Poljak, Nijemac... Sovjet. Nije se radilo o prisili. Za boljševičku doktrinu nije nas bilo briga, u školu također nitko nije htio slati djecu, ali ipak smo im se na neki način divili. Onome što su imali, na primjer. Kad i mi to budemo imali, ostavit ćemo ih na miru, govorilo se. I oni nas. Ili će vidjeti svoje. Mislili smo da smo snažni. Nismo shvaćali. Jako dugo to uopće nismo shvaćali. Nismo htjeli živjeti s njima, a ipak smo na kraju s njima živjeli. (Hůlová 2008: 127)

Istovremeno, doseljenici iz nužde prihvaćaju određene običaje starosjedilaca (starosjedilačke rituale i lovačke vještine) koji su im olakšavali opstanak u surovom i nemilosrdnom prostoru tajge u kojeg je čovjek upao nepozvan. Taj prirodni element na metaforičkoj razini naglašava zatvorenost i predrasude prema različitom i stranom u romanu u kojem se susreću zapadnoeuropska civilizirana zemlja i zaostala sovjetska provincija, svijet starosjedilaca i doseljenika, stranci i domaći, i konačno, sama tajga i čovjek.

Kao i u romanu *Sve ovo pripada meni*, neki pojedinci uhvaćeni su u limbu, prostoru “između”, nesaživljeni u potpunosti s novim sovjetskim poretkom, ali istovremeno svjesni da jedino odricanjem od svojih korijena imaju šanse za opstanak, poput Tamare, kćeri iz miješanog braka Charynjanina i žene iz susjednog starosjedilačkog naselja: “...naći će si muža među Sovjetima kao i njezina majka. Jer Čevapika, to je značilo ići protiv vremena, a ljudi novog doba teže gledati naprijed. Sovjetski čovjek davno se izvukao iz kolibe i sad smjera prema višem razvojnem stupnju. Najvišem, moglo bi se reći” (Hůlová 2008: 232–233). Iako Tamara svjesno negira svoju povezanost sa starosjediocima iz Čevapike, vlastite majke se srami, a nakon smrti oca i odriče, i dalje osjeća povezanost s moćnim “duhom tajge” kojeg ne može ukrotiti ni sovjetska politička direktiva. Ona se tako u svojoj biti zapravo iskonski ne mijenja, već prilagođavajući se društvenoj sredini kako bi izbjegla poziciju socijalnog rubnika, postaje svojevrsni hibrid starog i novog svijeta.

4. ZAKLJUČAK

U trima romanima Petre Hůlove kojima smo se bavili u ovom radu problematika odnosa prema strancu/Drugom naglašena je već i samim izmještanjem radnji ovih prozaičkih djela iz poznatog europskog kulturnog prostora u strane i egzotične predjele. U

analizi smo ukazali na složenost ovog problema kojem autorica pristupa iz različitih pozicija – od stranca/Drugog u okviru vlastite kulture, tj. autsajdera, do stranca/Drugog, tj. migranta, u dominantnoj novoj kulturi.

U prozi Petre Hůlove najviše do izražaja dolazi pozicija stranca kao socijalnog rubnika kojeg različitost/Drugost odvaja od vlastite kulture, dok ga istovremeno njegovo socijalno-kulturno nasljeđe odvaja od novog kulturnog miljea u koji se pokušava uključiti. S obzirom na vremenski kontekst u kojima nastaju ove proze, naglasak na prostoru “između”, “ni tamo ni tu”, možemo tumačiti i kao aluziju na tranzicijski period devedesetih godina 20. stoljeća u kojem su se u bivšim socijalističkim društvima u ringu našle nove i stare društvene vrijednosti, tradicija i globalizacija, Istok i Zapad.

PRIMARNA LITERATURA

- Hůlová, P. 2002. *Paměť moji babičce*. Prag: Torst.
Hůlová, P. 2005. *Cirkus Lés Memoires*. Prag: Torst.
Hůlová, P. 2008. *Stanice Tajga*. Prag: Torst.

SEKUNDARNA LITERATURA

- Albrecht, C. 2007. “Foreigner”, u: *Imagology. The cultural construction and literary representation of national characters*, ur. Manfred Beller i Joep Leerssen. Amsterdam – New York: Rodopi. str. 326–328.
- Fehér, István M. 2006. “Ni neutralnost ni poricanje sebe, nego otvorenost. Predrasude kao uvjeti razumijevanja”, u: *Kulturni stereotipi. koncepti identiteta u srednjoeuropskim književnostima*, ur. Dubravka Oraić-Tolić i Ern Kulcsár Szabó. Zagreb: FF Press. str. 59–70.
- Fialová, A. 2014. “Próza”, u: *V souřadnicích mnohosti. Česká literatura první dekady jednadvacátého století v souvislostech a interpretacích*, ur. Alena Fialová et al. Prag: Academia, str. 341–364.
- Jedličková, A. 2014. “Petra Hůlová: Paměť moji babičce”, u: *V souřadnicích mnohosti. Česká literatura první dekady jednadvacátého století v souvislostech a interpretacích*. ur. Alena Fialová et al. Prag: Academia, str. 410–418.
- Mesić, M. 2006. *Multikulturalizam*. Zagreb: Školska knjiga.
- Milardović, A. 2013. *Stranac i društvo*. Zagreb: PAN LIBER.
- Piskač, D., Sršen, A. 2015. “Pripovijedne prakse i multikulturalizam”. *Tabula*, 13/I, str. 196–215.
- Oraić-Tolić, D. 2006. “Predgovor”, u: *Kulturni stereotipi. koncepti identiteta u srednjoeuropskim književnostima*, ur. Dubravka Oraić-Tolić i Ern Kulcsár Szabó. Zagreb: FF Press, str. 7–10.
- Zlomislić, M., Zeman, Z. 1999. “Smjerenje prema Drugom: Drugi smjer Jacquesa Derrida”, u: *Jacques Derrida. Drugi smjer*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, str. 5–37.

SUMMARY

LIFE ON THE MARGIN – THE STRANGER / THE OTHER IN PETRA HŮLOVÁ'S FICTION

The essay analyzes a complex problematic of the stranger / the Other in the novels by the contemporary Czech novelist Petra Hůlová in its manifold manifestations ranging from the stranger / the Other as an outsider in his own culture to the stranger / the

Other as an immigrant in the dominant, new culture. The stranger in Petra Hůlová's fiction finds himself mostly in a position of the social outsider who does not manage to completely sever the ties to his own culture, while being challenged in a new cultural space by prejudice and rejection.

Key words: the stranger / the Other, culture, multiculturalism, Petra Hůlová